

ВИСНОВКИ ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ З НАЦІОНАЛЬНОЇ ПРАВНИЧОЇ ДИСКУСІЇ

Реформа правничої освіти є необхідною складовою і запорукою успіху реалізації судової реформи 2016 р. Концептуальне оновлення конституційних засад здійснення судочинства та збільшення ролі й відповідальності правників за реалізацію цієї важливої державної функції зумовлює істотний перегляд підходів до підготовки юристів з орієнтацією на «суддевоцентричність».

Україна не є першою на цьому шляху. Успішне оновлення системи підготовки правників до того було здійснено в Японії, Тайвані, Південній Кореї та інших державах. Та навіть і в тих країнах, де формування корпусу майбутніх правників має свої давні традиції, постійно відбуваються певні трансформації, зумовлені глобалізацією ринкових процесів, поглибленням інтернаціоналізації гуманітарної освіти, потребою у фахівцях, здатних вирішувати складні питання у комплексі та продукувати нові проекти.

Першим викликом, який повинен бути подоланий на шляху реформи, має стати суттєве оновлення змісту навчання у правничих школах. Насамперед, у викладанні галузевих дисциплін повинен домінувати кейс-метод. Водночас вивчення фундаментальних дисциплін повинно не лише розширювати світогляд студента, а й надавати йому відповідне філософсько-методологічне підґрунтя для вирішення практичних правових завдань.

Важливим трендом у правничій освіті має стати її інтернаціоналізація, надання студентам можливостей вивчення правових систем інших держав, насамперед завдяки розширенню можливостей академічної мобільності та запровадження програм «двох дипломів».

Зміст навчання повинен бути чітко гармонізований із потребами практики.

З цією метою варто максимально збільшити форми кооперації правничих шкіл із представниками правничих професій та їх асоціацій.

Має бути збільшений обсяг академічних свобод студентів, насамперед завдяки розширенню можливостей самостійно формувати істотну частину індивідуального навчального плану. Однак індивідуальна траєкторія навчання повинна включати в себе не тільки цикл вибіркового дисциплін, а й прив'язку до цього циклу (блоку) за тематичною спрямованістю практичної підготовки. Здобуття практичних навичок має відбуватися, зокрема, і через використання можливостей клінічної освіти.

Достатньо показовою у цьому розумінні є реформа правничої освіти у Варшавському університеті. Як стверджують його представники, застосовані заходи призведуть до того, що «наступні покоління студентів будуть відвідувати лекції в групах чисельністю до 50 осіб, де знайомитимуться із загальними та теоретичними проблемами, що стосуються кримінального, цивільного й адміністративного провадження». При цьому «кожен студент братиме участь у майстер-класах, які відбуватимуться у групах із 15 осіб, де вони опануватимуть практичні аспекти права, такі як написання основних процесуальних документів чи розгляд казусів, узятих із реальних судових справ».

Як свідчить досвід деяких юридичних вишів, доцільно збільшити у навчальних планах питому вагу саме практичних занять – причому не тільки з галузевих предметів, а й із загальнотеоретичних. Це сприятиме формуванню у студентів переконаності у безпосередній практичній значущості теоретико-правових дисциплін (зокрема,

загальної теорії права та держави, філософії права), фундаменталізації юридичного навчання у вишах, а також посиленню практичної спрямованості правничої освіти в Україні.

Клінічна освіта стає однією з ключових форм підготовки правників у США та країнах Західної Європи. При цьому «клінічність» передбачає не тільки залучення студентів до вирішення конкретних «живих» правових ситуацій, а й безпосередню реалізацію ними завдань правника в конкретній справі під наглядом тьютора (як-то представництво в суді, опитування клієнта, складання від його імені процесуальних документів).

Досягти належного рівня практичної підготовки студента-правника можна лише за умови залучення до викладання, особливо в межах юридичних клінік, практичних працівників. Як доводить досвід функціонування найбільш рейтингових шкіл США, співвідношення постійно працюючих професорів та їх асистентів (так званих «*tenure*») до залучених за сумісництвом практикуючих юристів («*adjunct*») у складі школи становить приблизно 1:2.

Кінцевою метою підготовки студента-правника має стати отримання ним достатньої кількості знань і навичок, що дасть йому змогу в подальшому обіймати правничі професії, тобто займатися діяльністю зі здійснення правосуддя чи такою, що забезпечує його здійснення. Це, звичайно, обумовлює відповідну гармонізацію стандартів освіти та освітньої діяльності. Внаслідок такої гармонізації ми цілком очевидно не матимемо підстав для існування у межах правничої освіти інших спеціальностей, окрім безпосередньо спеціальності «Право».

Важливою складовою попередньо окресленого завдання із реформування правничої освіти є, як наголошувалося, підготовка високоякісних фахівців із права. Для цього необхідний відповідний інструментарій атестації випуск-

ників правничих шкіл. Як доводить досвід країн з усталеними традиціями верховенства права, такою формою атестації може стати єдиний державний кваліфікаційний іспит, який буде адмініструватися спільно органами державної влади, відповідальними за провадження політики в сфері юстиції та вищої освіти, об'єднаннями представників правничих професій та правничими школами. Це дасть можливість, з одного боку, більш відповідально формувати корпус осіб, які будуть претендувати на зайняття правничими професіями, а з другого — має полегшити їм доступ до зайняття такою діяльністю. Однак така новація стає можливою виключно у разі запровадження наскрізної магістратури зі спеціальності «Право».

Вагомим інституційним підґрунтям розвитку юридичної освіти має стати створення Асоціація правничих шкіл — структури, яка за статусом має бути неурядовою організацією. Досвід її функціонування у США та країнах Західної Європи свідчить про те, що Асоціація здатна і повинна залучатися до акредитаційних процедур (при цьому, звичайно, не відіграючи в цих процесах вирішальної ролі), а також стати майданчиком для вироблення методологічних стандартів викладання права та їх модернізації. Також важливою залишається функція формування і відстоювання спільної позиції правничої освітянської громади.

Гострим питанням реформи правничої освіти є питання типу закладів освіти, які повинні здійснювати підготовку правників, точніше кажучи, підпорядкованість їх та внутрішнє наповнення освітянського середовища. Достатньо показовою у цьому аспекті є позиція Європейської асоціації правничих шкіл, висловлена в останній резолюції: всі відповідальні інституції Європейського Союзу та Ради Європи мають гарантувати те, що «юридичну освіту надаватимуть університети, які у межах,

наданих їм академічних свобод, заохочують свободу думки і слова, так само як і академічну мобільність». Таким чином, найбільш ефективним видається закріплення такого права за немілітаризованими університетами, тобто юридичними школами, підпорядкованими Міністерству освіти і науки України (далі — МОН України) та приватними закладами освіти.

Запропонований проект Концепції реформи правничої школи цілком можливо перетворити на «дорожню карту» такої реформи, виокремивши заходи, які найближчим часом можна реалізувати шляхом новелізації актів МОН України, Міністерства юстиції України та інших центральних органів виконавчої влади, а також через реформування підходів у підготовці правників на рівні конкретних юридичних вишів. Зокре-

ма, першочерговим кроком має стати затвердження МОН України (за погодженням із Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти) освітнього стандарту з права, де мають бути відображені продемонстровані раніше «реформаторські» кроки, а також спрощення механізмів фінансування, які дали б змогу залучати (на привабливих умовах) до процесу викладання, передовсім у «клінічній» освіті, практикуючих правників, а також іноземних науковців.

Другою складовою «дорожньої карти» є необхідні законодавчі зміни, передусім у частині запровадження в освітнє законодавство концепту регульованої професії, а також державного кваліфікаційного іспиту як головної атестаційної процедури доступу до правничої професії.

*Підготовлено координатором актуальної теми
національної правничої дискусії
«Реформа вищої юридичної освіти в Україні»*

Ю. Барабашем

за результатами її обговорення на сторінках журналу